

UIT

NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET

Erik Pontoppidan

Norges Naturlige Historie (1752/53)

Polar bokcafé, Tromsø 15. november 2018

Per Pippin Aspaas
Universitetsbiblioteket
UiT Norges arktiske universitet

per.pippin.aspaas@uit.no

København, 1752.
Trykt i de Berlingske Arvingers Bogtrykkerie, ved Ludolph Henrich Lillie

LÆRINGSMÅL

Hvem var Erik Pontoppidan

Hva var naturhistorie (for 250 år siden)

Hvorfor Pontoppidans naturhistorie er så gøy å lese

LÆRINGSMÅL

Hvem var Erik Pontoppidan

Hva var naturhistorie (for 250 år siden)

Hvorfor Pontoppidans naturhistorie er så gøy å lese

- *Våre tre morsmål er tysk, dansk og fransk*
  - *Kunnskap var vesentlig artigere før*
    - *Verden er et kjedeligere sted*
      - *Naturfag + poesi = sant*
        - *Gud er nær i Nord*
          - *Svensk er fy-fy*
            - *Lær latin!*

Det første Forsøg
paa
Gorges Naturlige Historie,

forestillende
Dette Kongeriges Luft, Grund, Fielde, Bande, Bæxter,
Metaller, Mineralter, Steen-Arter, Dyr, Fugle,
Fiske og omsider Indbyggernes Naturel, samt
Sædvaner og Levemaade.

Dryst med Kobberstøkker.

Den visse og almægtige Gkaber til G're, saavel som hans
fornuftige Creature til videre Esvertankes Anledning,

af
ERICH PONTOPPIDAN Dr.

Episc. Bergens. Membr. Reg. Societ. Scient. Hafnens.

K i o b e n h a v n, 1752.

Trykt i de Berlingske Arvingers Bogtrykkerie, ved Ludolph Henrich Lillie.

Det første Forsøg
paa
Norges Naturlige Historie,

Forestillende

Dette Kongeriges Luft, Grund, Fjælde, Bænde, Bærter,
Metaller, Mineralier, Steen-Arter, Dyr, Fugle, Fiske,
og omsider Indbyggernes Naturel, samt Sædvaner
og Levemaade.

Oplyst med Raaberstykker.

Den viise og almægtige Skaber til Ere, saavel som hans fornuftige
Creature til videre Esiertanke's Anledning,

af

ERICH PONTOPPIDAN, Dr.

Episc. Bergens. Membr. Reg. Societ. Scient. Hafniens.

Anden Deel.

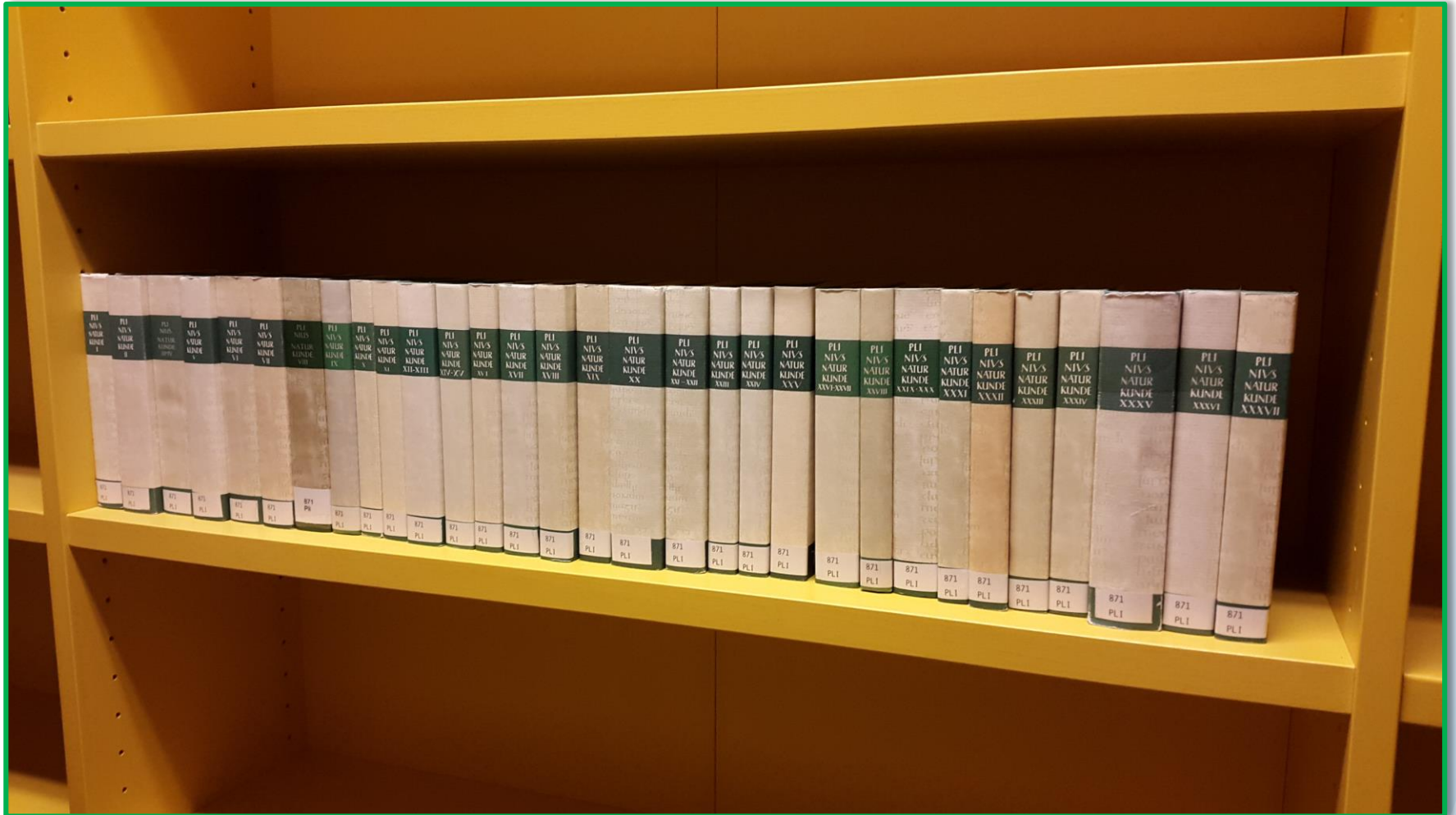

Kjøbenhavn, udi det Kongelige Wapenhuses Bogtrykkerie,
Trykt af Gottmann Friderich Bifel, 1753.

Forbildet: Plinius d.e., *Naturalis Historia* i 37 bind

16 [Jun]. Om morgonen går jag nor uht, att examinera en källa, som hölts före hålla² Surbrunsprof, och låg $\frac{1}{2}$ fierding från gamla staden. Densamma tycktes mig vara en simpel kallkiella, ty ingen smak, hinna, äller ochra vistes här.

I vägen låg ett brant berg, **Brevikberget** kallad, dett samma steg jag med möda upføre, fant omsider up i skrefvorna korp och kråkevingar, harfötter etc. Jag sade så till Cameraden, sij här har en uf hafft näste, när jag gåt litet högre up till nästa bergsskrefva, sij då får jag see 2ne stycken uti ett antro, hvars ögon lyste som eld, och des irides hade lumen in se, sine alio, veluti ac lignum putridum, pisces et lampyris. De var stora som små gäss. Jag vågade mig eij gå på dessa ufunigar med händren, ty tager jag mig en stör, förmärkandes då först, att de voro nästan fulfluxe ungar, medan de eij flyga kunne. Diameter alarum distentarum erat pedes 4. Color nigricans maculis testaceis, plumis tamen molissimis (pennis mixtis) undiqve tectis, nigricantibus apicibus pallide albidis. Color plumarum³ subtus testaceus, zonis lineiformibus angustissimis. Color pennarum, præsertim pectoris, cum heic magis apparuere cepere, testaceus, maculis⁴ in singula penna longitudinali, oblonga, sinuata, nigra. Supercilia parva, nigra, gena superior nigricans, inferior albicans. Alæ adhuc non rite excrevere, nec cauda, pennis sive remigibus, nigricantibus, maculis rotundiusculis, testaceis. Pedes leporis testacei, plumosi, digitis tamen tectis. Rostr[um] nigr[um], cera a lateribus myxtace tecta, nigra. Nares ad apicem cere subrotundæ, dissepimento obliqvo. Cauda ut alæ, mentum album, myxtax albicans, irides rotundi magni crocei pupilla maxima. coeruleo nigra. Vide caput et pedes N:o⁵

SPIDBERG, Stifts-Propst der paa Stedet, i mange Aar med største Ehid havde samlet og bestemt just til samme Nymerke, nemlig Norges naturlige Historie at oplyse, hvilket Arbeid neppe nogen Tiid kunde kommet fra en bedre end denne ret venerable, grundlærde og særdeles in Physicis & Mathematicis af nogle ønskelige Prøver bekiendte Mand's Haand. Om hans Instituto, som siden hans MSSters og Bibliothecs Tab, er overgivet, vil jeg imidlertid anføre en Deel af hans Brev til mig, dateret Christiansand d. 10 Decembr. 1750, helst da deri desforuden meldes noget, som har Hensigt til samme Maal. - - - „Det er at beklage, „at ingen til denne Dag har paataget sig Historiam „Norvegiæ Naturalem at udføre, da jeg dog er forsikret, at intet Land i Verden ex triplici Naturæ „Regno kand producere flere Curiosa end Norge, og „for en ret Physico være et bequemmere Objectum. „Havde Monfr. MAUPERTUIS reyst til Warde- „huus eller Nord-Kapen, og der gjort sine Observationer de Figura Terræ, han havde visseligen fundet „der mindre Besværlighed og mere Bished i sin Calculation end ved Torneaa. Havde Monfr. de MAI- „RAN

„RAN havt nogle accurate Observationer om Nord- „lyset fra Norge, kunde man ventet at hans vakre „Traité Physique de l'Aurore Boreale kunde blevet „mere fuldkommen og decisif; thi Norge, og i Sær- „deleshed Tronhiems Stift, er Nordlysets Fæderne- „Land. Mr. REDI, SWAMMERDAM og Mr. „de REAUMUR i hans Memoires des Insectes, „kunde fundet en stor Silvæxt af Insecter, dersom no- „gen i Norge havde lagt sine Observationer til deres; „thi der findes mange meget rare af det Slags hos „os, der aldrig besøger Italien, Frankrig eller Hol- „land. LINNÆUS har fundet mere i Sverrig „til Bontaniqvens Forbedring, end Mr. TOURNE- „FORT i Frankrige og alle sine Levantiske Rey- „ser. At jeg intet skal melde om Metallurgien, som „i Norge findes i større Fuldkommenhed end i noget „andet Land, der kand fremviise alle Mineralia og „Metaller fra Guldet indtil Kies og Blye, saa og „de variis animalibus, avibus & piscibus Norvegiæ „propriis, etiam de fontibus, fluviis, thermis, me- „teoris & variis aëris mutationibus &c. Sed quod do- „lendum! omnia hæc propter Incolarum negligen- „tiam

*Ithrottir kan ek atta,
Ygs fet ek lid at smida,
Fævr er ek hvast a besti
Hefik sund numit stundum,
Skrida kan ek a Skidum
Skyt ek ok ræk sue at nytiv
Tho lætr ger. er i gordum
Golvings ved mer skolla.*

Det er efter WORMII latinske Oversættelse: Exercitia octo novi, strenue dimicare audeo, eqvo viriliter insidere valeo, aliquando & natate consuevi, in soleis ligneis currere novi, jaculandi & remigandi arte bene polleo, attamen virgo Russica me spernit. Item ROGNVALD KOLSON, Greve paa Drknoer, sagde saa om sig og sine Konster:

*Tast em ek aurr at ofla
Ithrottir kan ek niu
Tyni ek tradla runum
Tid er mer bok og smider
Skrida kan ek a skidum
Skyt ek ok ræk sue nytiv
Hvort veggia kan ek buggin
Harpskatt ok brog thættu.*

i. e. Ludum Scacchicum exercere promptus sum, exercitia novem calleo, novi exarare litteras runicas, asvetus

tus sum libro & arti fabrili, in soleis ligneis currere novi, jaculor & remigo convenienter, utrumque teneo, fidi- bus canere & carmen componere. See OL. WORMII Litterat. Runica, Cap. XXIII. p. 129. Hidhen høre endnu nogle flere exercitia, som i SNORRO STURLESENS Norske Chronike pag. 166. seqv. anføres saaledes: "Kong "OLAF TRYGGESEN var stærkere, rasere og snarere "end nogen anden. Han kunde stige den Klippe Smal- "serhorn og fæste sit Skjold oppe i Bierget &c. Han "kunde gaae paa Narerne uden Borde naar hans Mænd "roede. Han kunde lege med tre Haand-Sare (det var "korte Kaste-Spyd) tillige, saa at altid var den ene "oppe i Devet og de andre to havde han i Hænderne. "Han kunde hugge paa baade Hænder og skyde med tven- "de Spyd tillige, og med Bue at skyde overgik han alle. "Han kunde og bedre svømme end nogen af hans Mænd. "Han var glad og skemt som og leegte gierne, han var "mild og blid og ydmyg og hastede meget med hvad han "tog sig for ic. Sigmund Brestesen øvede Jdrætter med "Kong OLAF, baade med Svømmen, Skyden og stige "i Bierget med alt andet saadant, som duelige og mandige "Krigsmænd den Tid øvede sig paa, og ingen kunde gaae "Kongen saa nær efter med sig Jdræt som Sigmund.

§. 6.

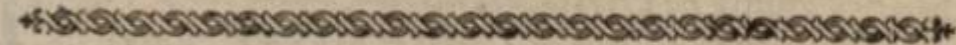
Til de saa kaldte Boglige Konster blev Norman- den ikke mindre beqvem, hvis dertil i hans Land gaves allevegne saa god Lærlighed som i Danmark; thi hvor

EMINENTISSIMO ET SUMME
VENERABILI
ERICO PONTOPPIDANO,

EPISCOPO BERGENSI,
HISTORIAM NORVEGIÆ NATURALEM
FELICITER ILLUSTRANTI,

ITA AMICE APPLAUDIT

B. W. L U X D O R P H.

Dum Tu sollicitè quæris, doctissime Præsul,
Quicquid opum Boreæ terra, vel unda, tegunt,
Exultant rupes, pandit sua viscera tellus,
Et pontus placidas sponte reducit aquas.
Gens gazas stupet ipsa suas Arctoa, DEUMQUE;
Te monstrante, videns, te præeunte, colit.

Obstupuit *Natura* diu, nunc læta recessus
Pandit, & ad nutum PRÆSULIS, urget Opus:
Dat latui, fat spreta fui; mox, vindice mitra,
MIRA VIDET DOMINI, *dixit*, UTERQUE POLUS.

KLEVENFELDT.

Reve-

Reverendissimo Bergensium in Norvegia EPISCOPO
Dno. DOCTORI
ERICO PONTOPPIDANO,
Regiæ Scientiarum Societatis Hafniensis
SODALI MERITISSIMO,
Hero quondam, Fautori etiamnum longè Æstumarissimo,
NATURÆ EXPLORATORI DEXTERRIMO,

reverentissimè

CHRISTIANUS FRIDERICUS WADSKIÆR,
in Regia Universi. Hafniensi Poëtes Prof. P. Ordinari.

*****
Ergo, quò toties Interprete GRATIA fulsit,
Nunc NATURA suas Vindice pandit opes,
Ambas SCRIPTOREM ne tu quæstiveris extra,
Hac Natura nitet, Gratia Mente calet.
Ambæ partitum, sed non ambabus adæque,
Nobilitant, primas scilicet hæcce tenet.
Naturam sequitur, (Delphis Oracla jubebant)
Atque adèò assequitur ductibus ILLE styli:
Naturam haud sequitur, (prohibent Oracla JEHOVÆ)
Persequitur pravam, corrigit atque domat.
Talibus Is meritis clarum & memorabile nomen
Consequitur, NUMEN Propitiumque sibi:
Nam sic Naturam, Naturæ Natus, adumbrat,
Amotis umbris quærat ut usque DEUM,

Quam

Quam *Naturantem Naturam*
In *Naturata* suspicit, ardet
(Machina* quippe DEUM m
Enarrant coeli, gloria qu
Naturalissimi genus ô laudabili
Naturalistam, monstra ne
Reddat Vesuvius, quem sustu
Chalcidos Euripus reddat
Doctior è Libro, Naturæ M
Hocce STAGIRITES, PLINIU
Qualia Hyperboreis coelûmic
Auctumnus qualis, ver,
Lux, nox, nix, nux, pix, ros, f
Sol, sal, mons, fons, quæ
Ultra *Sevonem*, quò si perve
Non CÆSAR certè, nec m
Cis, trans Dovrinas Alpes, j
Imperii vestri, Græcia, R
Insula Romanis quid credit
Compertus quibus haud
Quid *Nerigon Thuleque* tulli
Ipsa Byzantini Cæsaris a

* Deus è machina. θεός ἐπὶ μηχανῆς

Exultant rupes, pandit sua viscera tellus,
Et pontus placidas sponte reducit aquas.
Gens gazas stupet ipsa suas Arctoa, DEUMque;
Te monstrante, videns, te præeunte, colit.

Obstupuit Natura diu, nunc læta recessus
 Pandit, & ad nutum PRÆSULIS, urget Opus:
 Dat latui, fat spreta fui; mox, vindice mitra,
 MIRA VIDET DOMINI, dixit, UTERQUE POLUS.

KLEVENFELDT.

Reverendissimo Bergensium in Norvegia EPISCOPO
 Dno. DOCTORI
ERICO PONTOPPIDANO,
 Regiæ Scientiarum Societatis Hafniensis
 SODALI MERITISSIMO,
 Hero quondam, Fautori etiamnum longè Æstumarissimo,
 NATURÆ EXPLORATORI DEXTERRIMO,

reuerentissimè
 CHRISTIANUS FRIDERICUS WADSKIÆR,
 in Regia Universi. Hafniensi Poëtes Prof. P. Ordinari.

*****
Ergo, quò toties Interprete GRATIA fulsit,
 Nunc NATURA suas Vindice pandit opes,
 Ambas SCRIPTOREM ne tu quæsiueris extra,
 Hac Natura nitet, Gratia Mente calet.
 Ambæ partitum, sed non ambabus adæque,
 Nobilitant, primas scilicet hæcce tenet.
 Naturam sequitur, (Delphis Oracla jubebant)
 Atque adèd assequitur ductibus ILLE styli:
 Naturam haud sequitur, (prohibent Oracla JEHOVÆ)
 Desequitur prorsus, scripsit atque domat

Quam Naturantem Naturam
 In Naturata suspicit, ardet
 (Machina* quippe DEUM m
 Enarrant coeli, gloria qu
 Naturalismi genus ô laudabi
 Naturalistam, monstra ne
 Reddat Vesuvius, quem sustu
 Chalcidos Euripus reddat
 Doctior è Libro, Naturæ M
 Hocce STAGIRITES, PLINI
 Qualia Hyperboreis coelûmic
 Autumnus qualis, ver,
 Lux, nox, nix, nux, pix, ros, f
 Sol, fal, mons, fons, quæ
 Ultra Sevonem, quò si perve
 Non CÆSAR certè, nec m
 Cis, trans Dovrinas Alpes,
 Imperii vestri, Græcia, R
 Insula Romanis quid credit
 Cæsaribus quibus haud

seu viscera terræ,
 tur opes:
 um, parcius autem,
 to divitiis.
 atet hac quæ virtus in herba,
 , antidotumque cui?
 lo, hos cogente creatos,
 quæ veniuntque minus?
 umflus humor abundant?
 a perennis alit?
 genius qui Civibus inde i &
 yam Regionis habet!
 quòd sit frigus eidem
 liae rei,
 gens congener ipsi,
 as firmior hæc, scopulos!
 m, cuiusque lacertos
 Sycca fidem.
 niunt bos famina ovisque?
 idificiant ut aves?
 de rupibus & quot
 aqve capella lupos?

Regulus æterni nemoris quàm sumat & oncat
 Ursus, quàm pernix Rangifer*, acer equus!
 Cui putà per salebras perque in via quæque jugorum
 Invia nulla via est, fidat ut Astur equo.
 Qui cicurum sensus, quæ tanta indago ferarum?
 Ut vomit epotòs Moskica Scylla lacus?
 Eructans forptas eructatæque resorbens,
 Perpetui planè Mobilis instar, aqvas:
 Quid dignum tanto ferat an KIRCHERUS biatibus?
 Artificem sese quò Phylis ipsa stupet.
 Hæcce refert Opus Hoc Doctum, Varium** nec id ipsa
 Quàm Natura minus, quàm Opus hancce refert!
 Arcti Naturam describens arctius olim,
 Bergensi Upsalicus cedito Præsal Huic,
 MAGNUS Majori cecidat OLAVUS ERICO,
 Quàm Nostro MAGNUS scilicet iste Minor!
 Debita Naturæ persolvat scribis Averor!
 Sic Natura VIRO solverit ipsa suum.

* Hippelaphus, Recensetur.
 ** PLINIUS JUNIOR de Avunculo suo PLINIO SECUN-
 DO Veronensi Libr. III. Epist. V. Naturæ historiarum triginta
 septem (sc. libros scripsit) opus diffusum, eruditum, nec minus
 varium quàm ipsa Natura. Minus, qui tot tamque scrupulosa
 homo occupatus abolverit? - - Sed erat acre ingenium, in-
 credibile studium, summa vigilancia.

VIRO SUMME VENERABILI
ERICO PONTOPPIDANO,
 DOCTORI ET PROFESSORI S.S. THEOL. EPISCOPO
 BERGENSI CELEBRISSIMO, MEMBRO SOCIET. REG. HAFN.
 MÆCENATI ÆTERNUM COLENDO, NATURALEM
 NORVEGIÆ HISTORIAM EDENTI,
 ITA ASSURGIT
 JOHANNES MOSSIN,
 ECCLESIAS. BERG.

Salve grate liber, te Norica terra superbit,
 Divitiis per te noscit & ipsa suas.
 Non adèd Boreæ namque infœcunda bonorum
 Natura est, artes abdit & ille suas;
 Arboribus dum terra scætat, scætat undaque pisce,
 Argenti venis ipsaqve saxa scætant.
 Nec tantum hoc! miranda vides, miranda sub Arcto
 Naturæ doctus promit ut ille liber.
 Miraturque Dei curam mens sancta, sub imis
 Summa latent, Summi gloria ubiqve patet,

Hanc sapit, hanc spirat, vel p
 Ad fontem quævis pagina c
 Lustrandoque solum, sub pul
 Coeli, sic auro dignius hoc
 Macte tuo tanto, Musis Venc
 (Macte tuo tanto Cimbrica
 Macte, Tibi grates dat Norica
 Extera miratur, Danica ga

Til den fremragende og høyst ærverdige Biskop i Bergen,
Erik Pontoppidan,
som med hell belyser Norges naturlige historie,
uttrykker i vennlighet B[olle] W[illum] Luxdorph
sin hyllest på følgende vis

*Når du med omhu og flid er på søken, høylærde biskop,
etter hver skatt de har gjemt, Vannet og Landet i Nord,
Da springer klipper til værs, sitt innerste blottlegger Jorden,
Havet drar frivillig vekk smilende vannmassers slør.
Skeptisk betraktet Naturen ditt strev, men nå er hun blidgjort;
viser, på biskopens bud, skjønnheten frem med et sukk:
«Lenge nok gjemte jeg meg, og ble regnet for gold. Ved en biskops
makt skal snart Nord og Sør måpe for Skaperens verk.»*

Seculo giver blant andet nogen Anledning til den Haan-
hed, med hvilken hine usle formeente Esprits-forts ansee
Lære-Embedet. Jeg underskriver altsaa gierne den sin-
derige Hamborgske Poets BROCKES Ord herom:

Es ist Bedauerns wehrt, daß auch Theologi,
(Denn viele nehm' ich aus, und spreche nicht von allen)
Sich um des Schöpfers Werk nicht die geringste Müß'
Zu nehmen argeröhnt. Wie kan dis Gott gefallen,
Daß seine Diener so von seinen Wundern schweigen,
Wenn sie von aller Herrlichkeit,
Macht, Majestät, Vollkommenheit
Des Schöpfers in den Creaturen
Uns fast nicht die geringste Spuren,
Weil sie sie selbst nicht kennen, auch nicht zeigen.

Endskiont Natur-Lærens Dyrkelse ikke som Guds-
frygt er nyttig til alle Ting, da er den det dog visselig til
mange, ja de allerfleeste Ting i nogen Grad. En Lov-
kyndig, som ret vil afgjøre Quæstionem Juris, maa endelig
først have god Forsikring om det som er Quæstio Facti (*)

a 3

og

(*) See i det Hamborgske Magazin et artigt Skrift under
den Titel: Einige Proben von dem Einfluß der Na-
tur-Lehre in die Rechts-Gelehrsamkeit. Tom. IV.
p. 27. seqv.

Det er en trist omstendighet at også teologer
(jeg utelukker mange her, og sier ikke *alle*)
Tenderer til å ikke bry seg noe om det verket
Vår Gud har skapt. Det kan vel neppe Skaperen
Ha særlig mye sans for? At tjenerne hans tier still'

Om alle Herrens undre?

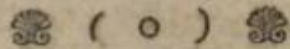
Den herlighet, den makt,

den storhet og fullkommenhet

som spores i Hans skapninger?

De tier vel, fordi de ikke vet hvem de er selv og intet kan fortelle !

Indhold
af Capitelne i denne
Første Part
af

Norges Naturlige Historie.

Det Første Capitel.

Om Norges Luft og det som deri yttres sig

Det Andet Capitel.

Om Norges Grunde, Fjelde og hvad derved er mærkværdigt.

Det Tredie Capitel.

Om Norges salte og ferske Vand.

Det Fjerde Capitel.

Om Norges Afgrøde i Bærter og Vegetabili.

Det Femte Capitel.

Videre Fortsættelse om Landets Bærter.

Det Siette Capitel.

Om Norges Bærter i Vandet.

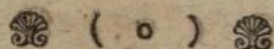
Det Syvende Capitel.

Om Norges adskillige Steen-Arter, ædle og u-ædle.

Det Ottende Capitel.

Om Norges ædle og u-ædle Metaller og Minerasser.

Ind.

Indhold
af Capitlerne i den
Anden Part.

Det Første Capitel.

Om Norges tamme og vilde fire-føddede Dyr.

Det Andet Capitel.

Om Norges Orme og Insecter.

Det Tredie Capitel.

Om Norges tamme og vilde Land- og Vand-Fugle.

Det Fierde Capitel.

Fortsettelse af forrige.

Det Femte Capitel.

Om Norges Fiske og Fiskerier i salte og ferske Bænde.

Det Siette Capitel.

Fortsettelse af forrige.

Det Syvende Capitel.

De Fiske i Særdeleshed, som ere omgivne med haard Skall.

Det Ottende Capitel.

Om adskillige lidet bekiendte Monstris Marinis og Udyr i Havet.

Det Niende Capitel.

Om Norges Indbyggeres Naturel, Levemaade og Sædvane.

Det Tiende Capitel.

Fortsettelse af forrige, Nationen angaaende.

I. N. J.

Narsag for Regn. Vandets Oploftelse og Kraft til at svømme i en Luft, der dog altid er lettere med Vandet. Som nu een Sandheds Indsigt ofte tilfældig viis røcker den anden Haanden, saa siunes mig samme Auctors Ord paa bemeldte Sted kunde vejlede os til nærmere Indsigt i det her omtalte Nordlyses Grund og Væsen, hvorfor jeg vil anføre det som deraf findes l. c. hidhen hørende: "Pour entendre cet article, il faut d'abord se rappeler avec l'habile & ingenieux Physicien, qui en est l'Auteur, que ce qu'a avancé Mr. DU FAY, qu'il y a deux sortes d'Electricité, est démontré par des Observations & par des Experiences, & qu'en effet les corps doués d'une Electricité vitrée se repoussent mutuellement, pendant qu'ils attirent ceux qui ont une Electricité resinieuse; & que ceux dont l'Electricité est resinieuse se repoussent entr'eux & attirent ceux dont l'Electricité est vitrée.

"Je suppose donc, dit Mr. DESAGULIERS, que les Particles d'un Air pur, sont des corps Electriques d'une Electricité permanente, & vitrée; 1. parce que les Particles dont cet Air est composé se repoussent mutuellement, ainsi que l'experience l'a fait voir. 2. Parce que quand l'Air est bien sec, un Tube de Verre frotté ou simplement chauffé lance ses *Effluvia* que l'Air repousse contre le Tube, lequel les lance de nouveau, mais qui sont aussi de nouveau repoussés, d'ou resulte un mouvement de vibration en dedans & en dehors, qui perpetue leur Electricité. 3. Parce que le

"le Duvet rendu Electrique au moyen du Tube & poussé ou dardé par le Tube conserve long-tems son Electricité dans un Air sec; au lieu que dans un Air humide il perd cette Electricité en attirant les parties humides qui ne sont pas Electriques; ce qui arrive au Tube meme dans un assez court espace de tems.

"Or ces observations posées, on peut, ce me semble, expliquer sans peine la fameuse experience de Mr. *Hawskbee*. Voici comment elle se fait. On prend un Globe de Verre, on en pompe l'Air, on le fait ensuite tourner rapidement sur son Axe par le moyen d'une rouë, & dans le tems qu'il tourne avec le plus de vitesse, on y applique la main. Aussi tôt paroît dans l'interieur du Globe une grande lumiere de couleur pourpre sans qu'on observe ni lumiere ni attraction exterieurement. Mais si pendant la rotation du Globe on ouvre le Robinet pour y introduire l'Air de nouveau, la lumiere se rompt, s'affoiblit, & disparoit peu à peu dans l'interieur du Globe, & passe à sa surface exterieure, ou elle est accompagnée d'attraction. D'ou vient cela? Ne seroit-ce pas que l'Air exterieur resiste aux *Effluvia* du Verre, lesquels trouvent cette resistance au dehors du Globe, refluent dedans où ils en trouvent moins, jusqu'à ce que l'Air y étant admis derechef, il les en chasse & les pousse dehors. Et si la chose est ainsi, comme l'experience semble le prouver, ne s'ensuit-il pas, ajoute Mr. DESAGULIERS, que ma conjecture est verifiée, savoir que l'Air est Electrique!

Oia

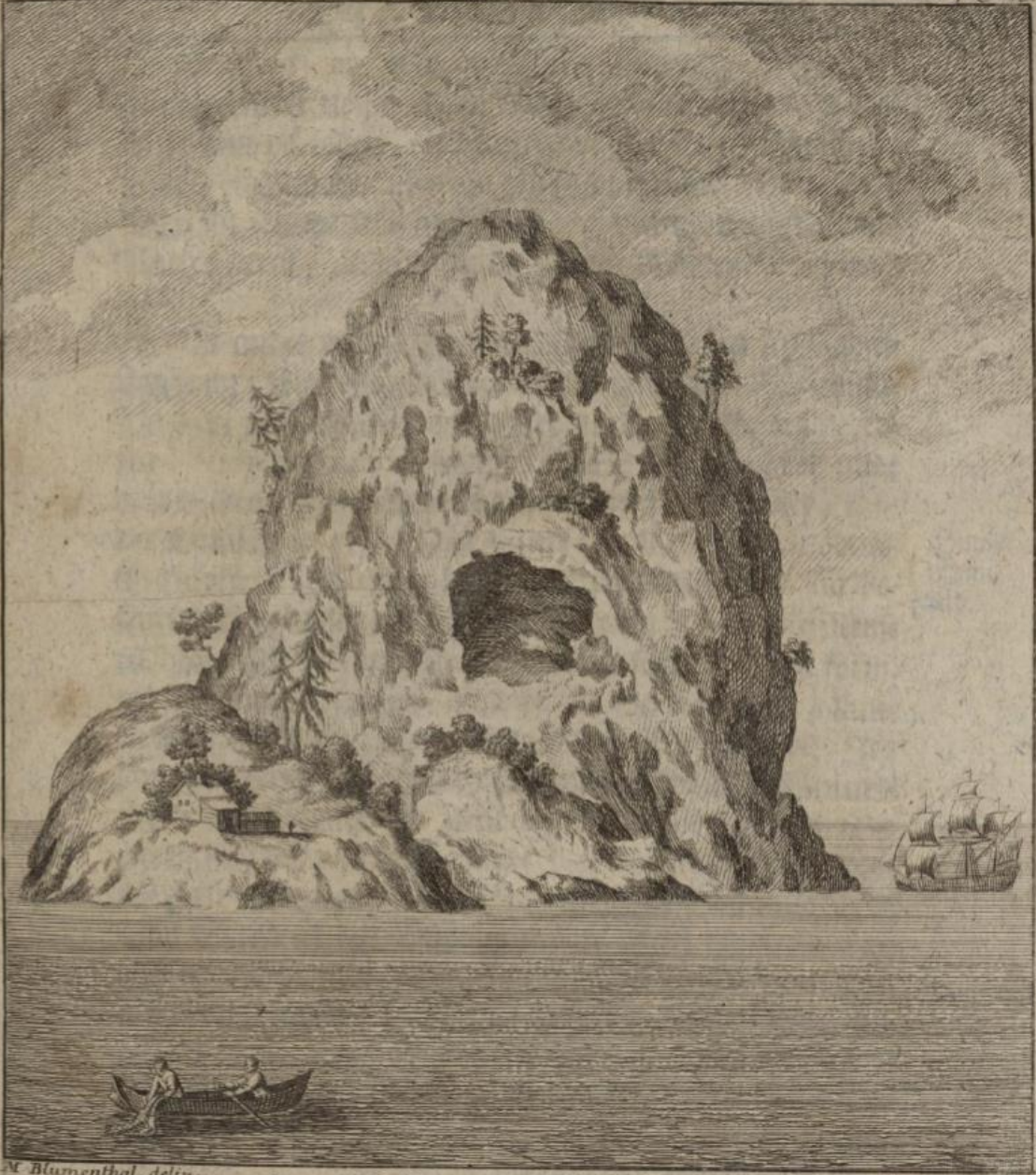
aas-Verk, 20 Mile i Nordost fra Trondheim, optaget 1644 af LORENTZ LOSSIUS, Schichtmester ved Qvifne-Verk, paa sin Svigersfaders Hr. ANDERS OLSENS Provst i Dalerne hans Bekostning, samt med deres fælles Raad bragt nogenledes i Stand, hvilken Efferetning med nogle flere dette Verk angaaende, sees af en trykt Jubel-Prædiken, holden af Sogne-Præsten Belærv. Hr. PETER ABILDGAARD Aar 1744., da Jubdyggerne i Kpraas, som nu er en temmelig Bergstad, den 9de Octobris jubilerede med taknemmelig Erindring om deres Kaaberverks florerende Tilstand i nestafvigte 100 Aar, hvorved er mærkeligt, at just i samme Jubel-Aar blev opdaget en nye Schurf af god Malm, en langt fra gamle Storvarts Gruben, som een af de ældste og beste Malm-Gange. Disse sidste, nemlig Kaaber-Aarernes Strekninger, forholde sig her anderledes end paa andre Steder sædvanligt er, idet de gemeenlig ikke løbe op og need, men ligge næsten ligesom andre Strata horizontal og tversigtigennem Bierget, dog tulkere ud mod Siderne og tyndere ind mod Middel-Puncten, ligesom en udrudet Dey eller Raage, der er trykt stad i mellemst. Sættene og tyndest der, hvor Bærgten har været stærkest. Af denne structura partium laaner DAN. TILAS i sin for det Kongelige Svenske Videnskabers Academie Aar 1742. holdne Tale, et artigt Argument til at bevise den Sætning, som jeg allerede Cap. II. nævner desforuden at have gjort temmelig probabile, af andre her faldende Exempler, applicerede paa WOOD-

WARTS

WARTS Hypothesin om Jordflodens Forandring ved Syndflodens Bande, og da jeg har fundet denne liden artige Pièce, siden jeg handlede om sin Materie, hvor den ellers egentlig havde henhørt, vil jeg inferere noget af den, angaaende det Kaaber-Berg her tales om. Hr. TILAS Ord lyde Pag. 10. ongefær saaledes efter en frie Oversættelse: „ Et meer end overtydende Beviis, at „ Biergene have været bløde og flydende, afve alle de „ horizontal byggede eller faldende Norske Kaaber- „ Malms Gange omkring Kpraas tilkiende, særdeles „ de, som i Heste-Fieldet ere beliggende, saasom Kong „ Christiani V. og Myrgrubernes samt Heste-Klet Bru- „ bens Malm-Gange. Dette Field stiger langt sluttet „ og tillige høyt nok op, og har mange smaae Hamve „ (Svensk. Kullar) eller ligesom Affæjer paa sig. Ved Fiel- „ dets Søndre Ende ere svedende Malm-Gange baade „ paa Vester- og Øster-Siden. Fra Vester ere disse „ Gange blevne forfulgte ved Heste-Klets-Gruben, men „ fra Øster-Siden ved Kong Christiani V. Grube. Beg- „ ge disse Gruber skulde sikkerlig møde hinanden saale- „ des, at man kunde fare ind paa den ene og ud paa „ den anden Side af Fieldet, hvis det ikke længe siden „ var befundet, at jo meere man kommer ind paa Malm- „ Gangene under Fieldets Heyde, jo meere fortrykkes „ de og blive smaae. De ere nu med begge Gruberne „ komne hinanden saa nær i møde, at de høre hinandens „ Skud. Men i Kong Christiani V. Grube, som er „ nærmest ind under det Høveste af Fieldet indreven,

Nr 2

„ et

M. Blumenthal. delin.

Jörg-Flatten i Nördland
Petra Pertusa.

G. de Lode Sculp.

Els-Dyr

Biörn

Hermelin

Læmen

Reens-Dyr

Lof

Maar

Vielfras

Bæver

Els-Dyr

Biörn

Hermelin

Læmen

Reens-Dyr

Lof

Maar

Vielfras

Bæver

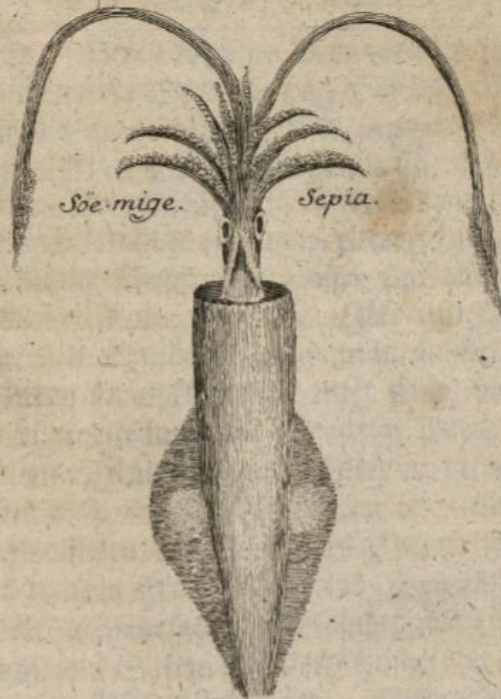
Søe-Soel.

eller Søe-Navle.

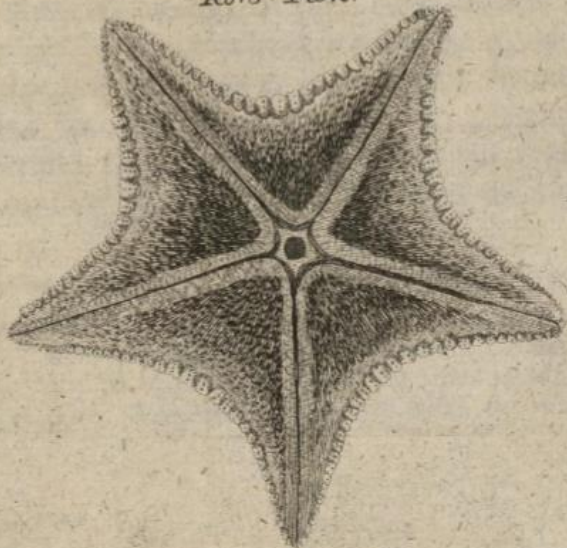

Søe-mige.

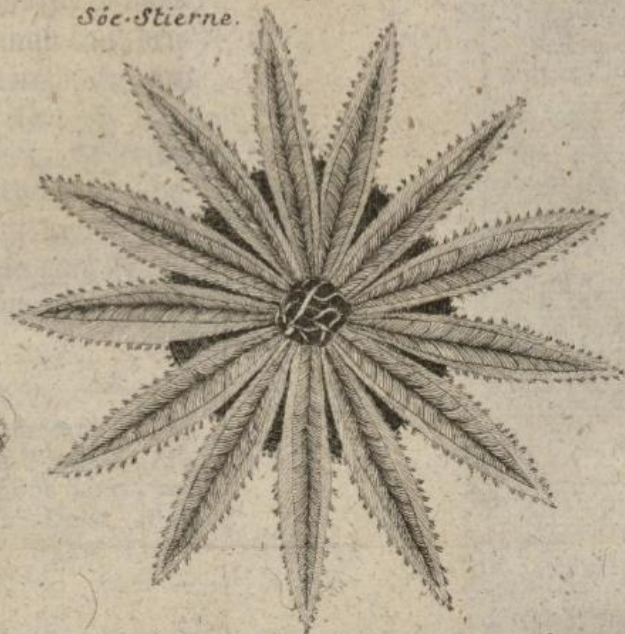
Sepia.

Kors-Fisk.

Søe-Stjerne.

Trold-Krabe

Søe-Pindsvin

Skjar

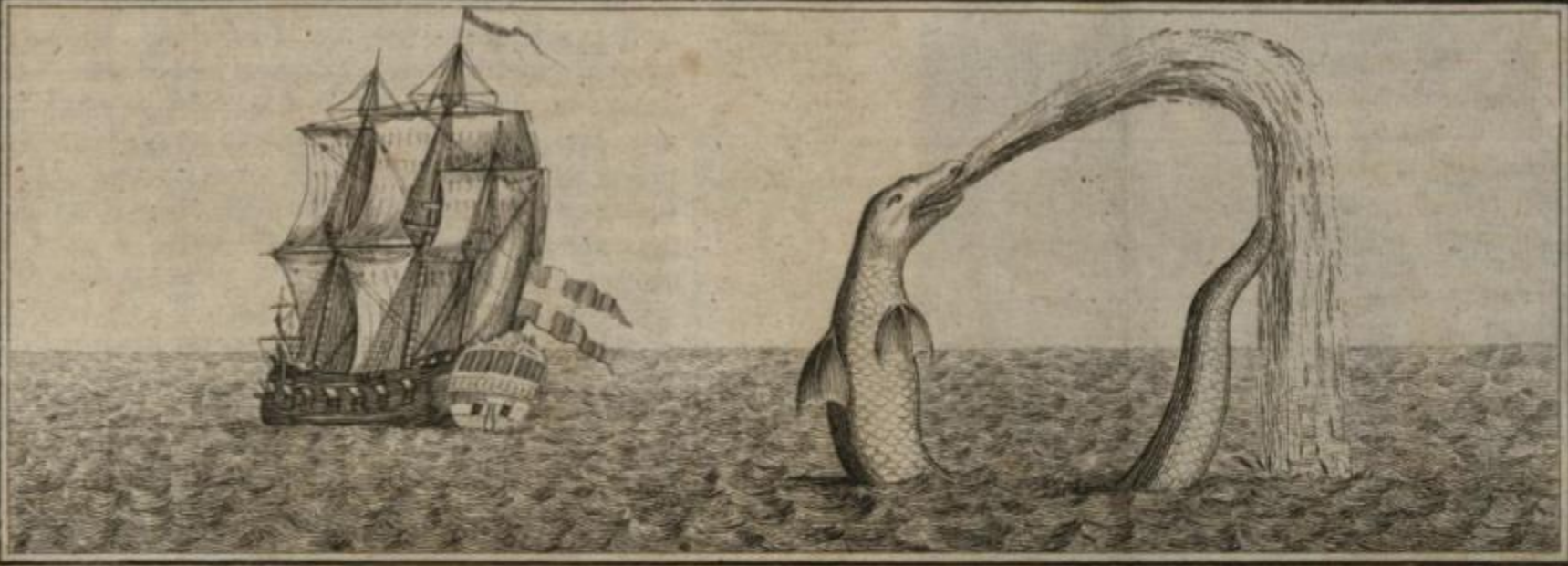
Bogstav-Nummer

Skjar-Mund

Tvende Slags Norske See-Orme.

Norsk Bonde-Drugt i Bergens Egn

C. M. de Lode del. A. S. B. Juel del.

maadelig Bog uden ad, og hvor got Begreb den kand gjøre sig om Ordenes Indhold, særdeles siden Skole-Bæsenet nu, Gud skee Lof, overalt er nogenledes sat i Stand, det befinder jeg ved mine aarlige Visitationer paa de fleste Steder med lige Fornoyelse og Forandring. Dette Fortrin, som den Norske Bonde-Ulmue unegtelig har frem for sin Lige i de allerfleeste andre Lande, nemlig ingenia vivida, fervida & ad altiora erecta, tilskriver jeg næst Luften, Sindets behagelige Smag og Følelse af sin Frihed fra Hoverie og al saadan Evang til fremmed Tjeneste. Hver Norsk Bonde, særdeles en Odels-Mand, som kand udreede sin Skat, besidder sin Gaard med samme Myndighed, som Herremanden sin. Ingen tvinger eller styrer ham i sit Foretagende, uden hans egen Indsigt i Arbeidets Fornødenhed og Nytte. Dette giver ingenia liberiora, og hvis de omtalte artes liberales havde her lige Subsidia, da tvivler jeg ikke paa, at de jo kunde drives meget vidt og blant et lige Tall findes ulignelig flere exstante Ingenia, til Prydelse for de Lærdes Republique. Til en Prøve beraaber jeg mig paa nogle af de bekiendte Norske Skribenters Arbeide, saasom hvad vi have, deels trykt, deels in MSS. af en ARCTANDER, ASLAC, BERNDSEN, BIELCKE, BORCK, BRINCK, BRUNSMAND, CAMSTRUP, COLD, DASS, EWERTSEN, ENGELBRECHT, FASTING, GUNNERUS (*), HAGERUP, HEIT-

(*) Denne Normand, født i Christiania, nu Mag. Legens i Jena, agte mange Kiendere for een af dette delicate Seculi allerførste og

HEITMAND, HERSLEB, HOLBERG, JUEL, KRAFT, KRAGELUND, RAMUS, SCHÖNING, SPERLING, SPIDBERG, UNDALIN og flere; at jeg ey skal tale om en god Deel treflig lærde Jislønder, hvilke, skiont af Norsk Extraction, ikke paa dette Sted tages i Betragtning. Dog det er, efter Tydskernes Talemaade, ikke saa meget Schul-Witz som Mutter Witz eller naturlig Genie her sigtes til, og om denne sidste kand ikke bæres mindste Tvivl af dem der have haft nogen Umgang med Nordmænd, hvis Hierne visselig ikke findes tilfrossen, saasom mangen Uvidende maatte indbilde sig, men snarere, tilligemed Luften, opklaret og penetrant, saa at man efter god Forsaring holder endog de højest op i Landet boende Ironblemer, for de aller skarpsindigste (*). Vil man indlade sig i Samtale med en Norsk

Skarpsindighed.

og sublimeste Philosophis, særdeles siden han An. 1748. udgav sit *Beviis paa Guds virkelige Værelse og Væsens Eenighed*, rettende og forbedrende lige saa grundig som morderste alle sine Forgængere paa denne vigtige Bey, i det han viser, hvad deres Argumenter fattes endnu for at kunde blive ret tilstrekkelig concluderende contra Atheos & Scepticos. See C. E. von WINDHEIM Görringsche *Philosophische Bibliothec* 1 Band p. 299. og særdeles p. 324. hvor endogsaa een af hans Adversariis skriver om ham saaledes: *Nich deucht, sie haben den Hrn. Mag. GUNNERUS mit recht unter diejenigen tieffsinnigen Weltweisen gezählet, welche die übrigen in einer weiten Entfernung hinter sich zurück lassen.*

(*) Avides des faveurs que le Ciel nous dispense,
Ils voudroient sur un coin de ce vaste univers;
A qui leur préjugé donne la préférence,
Unir tous les rayons, tous les effets divers

De

Subsidia, da tviler jeg ikke paa, at de jo kunde drives meget vidt og blant et lige Talt findes ulignelig flere exstante Ingenia, til Brydelse for de Lærdes Republique. Til en Prøve beraaber jeg mig paa nogle af de bekendte Norste Skribenteres Arbeide, saasom hvad vi have, deels trykt, deels in MSS. af en ARCTANDER, ASLAC, BERNDSEN, BIELCKE, BORCK, BRINCK, BRUNSMAND, CAMSTRUP, COLD, DASS, EWERTSEN, ENGELBRECHT, FASTING, GUNNERUS (*), HAGERUP, HEIT-

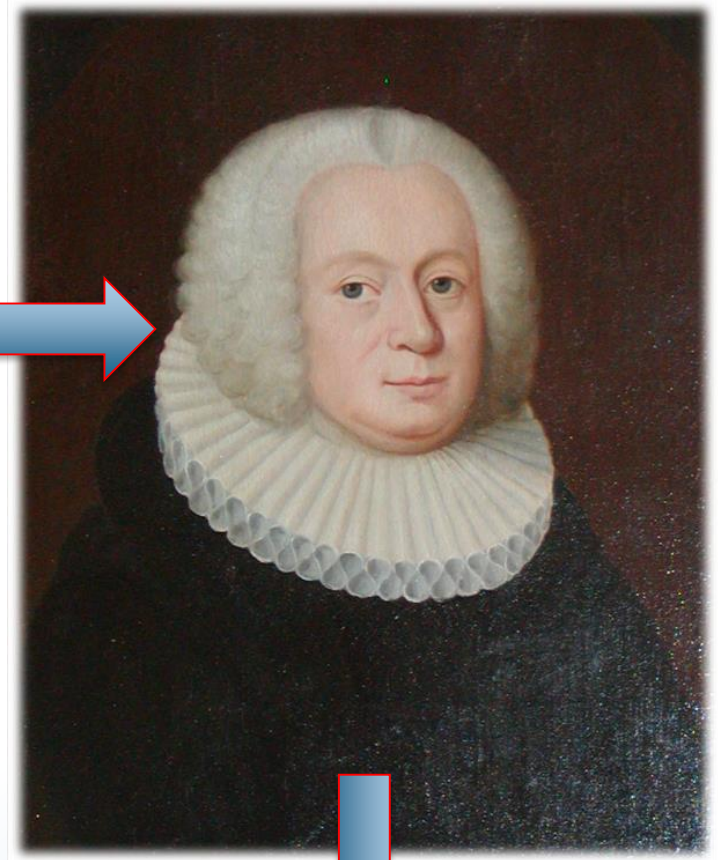
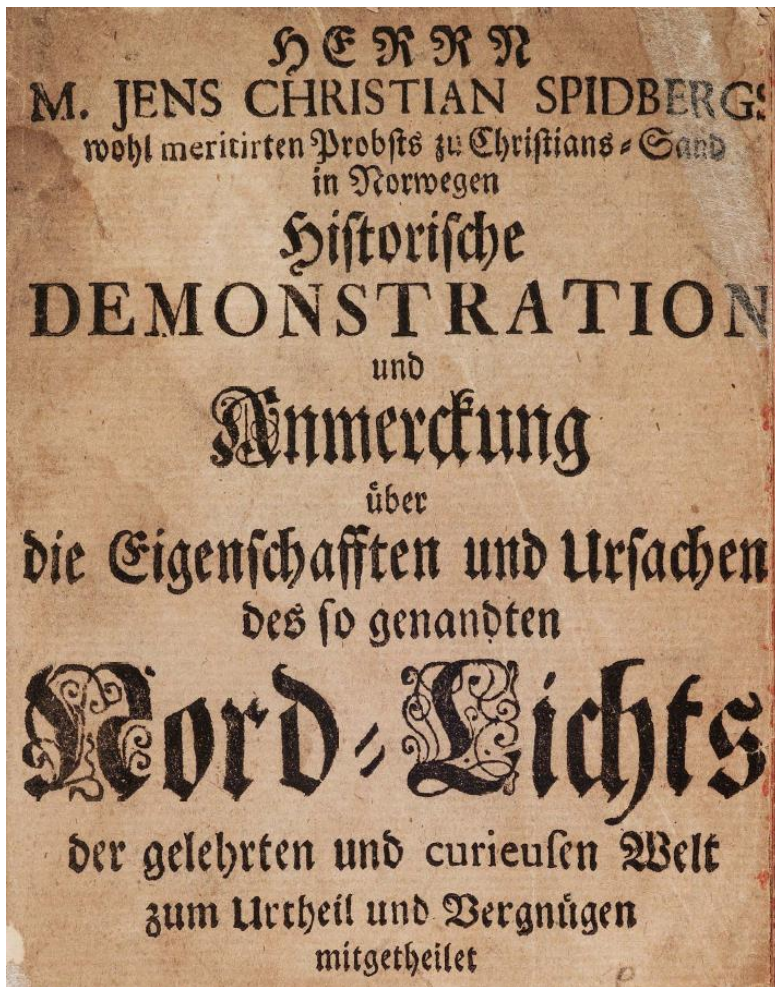
(*) Denne Normand, født i Christiania, nu Mag. Legens i Jena, agte mange Kiendere for een af dette delicate Seculi allerstørste og

og sublimeste Philosophis, særdeles siden han An. 1748. udgav sit *Beviis paa Guds virkelige Værelse og Væsens Eenighed*, rettende og forbedrende lige saa grundig som modeste alle sine Forgængere paa denne vigtige Vey, i det han viser, hvad deres Argumenter fattes endnu for at kunde blive ret tilstrekkelig concluderende contra Atheos & Scepticos. See C. E. von WINDHEIM *Göttingische Philosophische Bibliothec* 1 Band p. 299. og særdeles p. 324. hvor endogsaa een af hans Adversariis skriver om ham saaledes: *Nich deucht, sie haben den Zrn. Mag. GUNNERUS mit recht unter diejenigen tieffinnigen Weltweisen gezählet, welche die übrigen in einer weiten Entfernung hinter sich zurück lassen.*

(*) Avars des faveurs que le Ciel nous dispense,
Ils voudroient sur un coin de ce vaste univers;
A qui leur préjugé donne la préférence,
Unir tous les rayons, tous les effets divers

De

Pontoppidan om Gunnerus: «Denne Normand, født i Christiania, nu Mag[ister] Legens i Jena, agte mange Kiendere for een af dette delicate Seculi allerstørste og sublimeste Philosophis, særdeles siden han An[no] 1748 udgav sit *Beviis paa Guds virkelige Værelse og Væsens Eenighed*, rettende og forbedrende lige saa grundig som modeste alle sine Forgængere paa denne vigtige Vey, i det han viser, hva deres Argumenter fattes endnu for at kunde blive ret tilstrekkelig concluderende contra Atheos & Scepticos.»

LÆRINGSMÅL

Hvem var Erik Pontoppidan

Hva var naturhistorie (for 250 år siden)

Hvorfor Pontoppidans naturhistorie er så gøy å lese

- *Våre tre morsmål er tysk, dansk og fransk*
  - *Kunnskap var vesentlig artigere før*
    - *Verden er et kjedeligere sted*
      - *Naturfag + poesi = sant*
        - *Gud er nær i Nord*
          - *Svensk er fy-fy*
            - *Lær latin!*